

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF THE INSTITUTE OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF BUSINESS ENTITIES

Хомко Л.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

Гето І.Р., юрисконсульт
Товариство з обмеженою відповідальністю Торговий дім «С-Проф»

Стаття присвячена питанням впливу державної регуляторної політики на інститут захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Специфіка ведення господарської діяльності стає причиною наявності постійної потреби у вдосконаленні та дослідженні інституту захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Україна є державою з моделлю ринкової економіки, що забезпечує виникнення, взаємодію та інтеграцію не лише національних, але й іноземних суб'єктів господарської діяльності. За таких умов суб'єкт господарської діяльності перебуває в епіцентрі економічного життя держави. Вихід України на світові та європейські ринки, збільшення кількості транснаціональних корпорацій та вплив процесів глобалізації зумовлюють динамічний розвиток господарських відносин і обумовлюють виникнення не лише очікуваних можливостей для розвитку господарської діяльності, але й нових ризиків, тому головною метою держави за таких умов стає своєчасне виявлення проблемних питань, мінімізація або нівелювання потенційного ризику для господарюючого суб'єкта.

Процес становлення інституту захисту прав, як і становлення будь-якого інституту права, є комплексним, складним та багатовіковим явищем, яке сформувалось під впливом різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників. Провідну роль у становленні та розвитку інституту захисту прав суб'єктів господарської діяльності відіграє держава, визначаючи межі їх допустимої та необхідної поведінки.

Проаналізовано теоретичні основи інституту захисту прав суб'єктів господарської діяльності та його співвідношення з категоріями «державний захист» і «державна підтримка».

Розглянуто систему державних гарантій щодо підтримки й охорони прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності. Визначено роль регуляторних актів держави, місце асоціацій і саморегулювних організацій суб'єктів господарювання у регуляторній політиці держави. Обґрунтовано необхідність популяризації асоціацій та саморегулювних організацій, а також залучення до них суб'єктів господарської діяльності. Доведено, що засоби, якими здійснюється державне регулювання, не включають заходи державного примусу, а базуються на інструментах заохочення та підтримки. Обґрунтовано важливість спрямування регуляторної політики на розвиток інституту захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: захист прав, державна підтримка, державний захист, суб'єкти господарювання, державне регулювання, бізнес-асоціації, саморегулювні організації.

The article is devoted to the issue of the impact of state regulatory policy on the institution of protection of the rights of business entities. The specifics of doing business are the reason for the constant need to improve and study the institution of protection of the rights and interests of business entities. Ukraine is a country with a market economy model that ensures the emergence, interaction and integration of not only national but also foreign economic entities. Under such conditions, the business entity is at the epicenter of the economic life of the state.

Ukraine's entry into world and European markets, the increase in the number of transnational corporations, and the impact of globalization processes determine the dynamic development of economic relations and cause not only the expected opportunities for economic development, but also new risks. Therefore, the main goal of the state in such conditions is the timely identification of problematic issues, minimization or leveling of potential risk for the business entity. The process of formation of the institution of protection of rights, as well as the formation of any institution of law is a complex, complex and centuries-old phenomenon, which was formed under the influence of various objective and subjective factors. The state plays a leading role in the formation and development of the institution of protection of the rights of economic entities, determining the limits of their permissible and necessary behavior.

The theoretical bases of the institute "protection of the rights of business entities" and its cooperation with the categories "state protection" and "state support" are analyzed. The system of state guarantees for the support and protection of the rights and interests of business entities is considered. The role of state regulatory bodies and the place of associations and self-regulatory organizations of business entities in a regulatory political state are analyzed. There is a well-founded need to promote associations and self-regulatory organizations and involve business entities in them. It is determined that the means of state regulation do not include the protection of state coercion, and are also based on instruments of encouragement and support. The importance of directing the regulatory policy of development of the institute of protection of business entities is generally defined. In pursuing its regulatory policy, the state must take into account the interests of business entities, prevent the narrowing or violation of their rights, or take over functions uncharacteristic of it that are contrary to the principles of freedom of economic activity. The adoption of new regulatory acts should contribute not only to the development of the economic system as a whole, but also to the establishment and development of the institution of protection of the rights of business entities. It should be noted that business entities must act proactively and take part in the regulatory policy of the state, as this directly affects their rights and interests. The task of the legislature is to identify possible risks, and smoothing the existing ones. The introduction of new regulatory policy procedures in Ukraine has become the basis for the development of new tools that businesses can use to protect their rights.

Key words: protection of rights, state support, state protection, business entities, state regulation, business associations, self-regulatory organizations.

Постановка проблеми. Законодавчі зміни та введення нових процедур регуляторної політики в Україні стали основою для розвитку нових засобів впливу, які можуть використовувати суб'єкти господарської діяльності для захисту своїх прав та любівання інтересів. В умовах сьогоднішнього відзначимо наявність позитивних реформ та європейського вектору у реформуванні законодавства щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяль-

ності. Однак проблемами залишаються декларативний характер деяких норм, відсутність практичних механізмів їх реалізації, наявність суперечностей у законодавстві, неефективність та неактуальність деяких регуляторних актів. Вважаємо, що нині особливо необхідний аналіз впливу регуляторної політики держави на господарську сферу, оскільки це є необхідною передумовою подальшого розвитку розуміння регуляторної політики та її

взаємозв'язку з інститутом захисту прав суб'єктів господарської діяльності.

У теоретичному аспекті актуальність дослідження обумовлена тим, що інститут захисту прав суб'єктів господарювання у контексті державної регуляторної політики зазвичай залишається поза увагою, оскільки стоїть на перетині господарської та економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі часто піднімаються питання державного впливу на основні аспекти діяльності господарюючих суб'єктів, проте вони не охоплюють питання, пов'язані безпосередньо з інститутом захисту прав суб'єктів господарювання. Це може пояснюватися певним динамічним характером господарського права, що зумовлює необхідність постійного перегляду усталених підходів для приведення їх у відповідність до останніх тенденцій у світовій та національній практиці. Найбільшу увагу вивченню категорії державного регулювання, розвитку та становлення регуляторної політики, а також її впливу на суб'єктів господарської діяльності приділяють такі вчені, як О.О. Бакалінська, С.І. Бевз, О.А. Беляневич, В.С. Воротін, І.М. Кучеренко, Д.В. Ляпін, М.А. Погрібняк, Л.С. Пономарьова, Г.В. Смолин, Е.І. Харитоновна, Д.О. Черніков, І.М. Ямкова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У більшості вітчизняних досліджень проблема впливу державної регуляторної політики безпосередньо на правовий режим господарської діяльності щодо захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання описується опосередковано як елемент інших наукових проблем. Сьогодні все більшої уваги заслуговують питання функціонування саморегулювальних організацій та бізнес-асоціацій у контексті дослідження державної регуляторної політики, оскільки через них безпосередньо відбувається взаємодія держави та суб'єктів господарської діяльності. Таким чином, відбувається взаємний вплив на формування як державного інституту, так і інституту захисту прав суб'єктів господарської діяльності. Варто зазначити, що саме рівень розвитку та ефективності регуляторної політики держави є одним із показників загального стану суб'єктів господарської діяльності.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження впливу державного регулювання на стан захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Закріплення у статті 13 Конституції України положення про те, що «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки» [1], підкреслює важливість виділення категорії захисту в одну з пріоритетних для держави. При цьому важливо не лише визнавати за суб'єктами сукупність прав, але й забезпечувати їх надійним правовим захистом. Безпека у господарських відносинах повинна здійснюватися через систему правових інститутів, які необхідні у правовій державі для гарантування захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Одним із завдань цих інститутів є мінімізація впливу на національних та іноземних суб'єктів господарювання дестабілізуючих чинників, яких не уникнути через специфіку господарської діяльності.

Інститут захисту прав суб'єктів господарювання ввібрав у себе комплекс правових норм різних галузей, які можна систематизувати залежно від категорій суб'єктів господарського права.

Безпосередньо захист прав суб'єктів господарювання реалізується через визначену у законі сукупність засобів, які спрямовані на усунення перешкод на шляху реалізації інтересів суб'єктами господарювання. Історично інститут захисту прав виник разом із правом на захист і змінювався залежно від того, як змінювались правові системи, підходи до розуміння господарювання та цілей господарського права: від виникнення та розвитку нових господарських

організаційно-правових форм до міжнародної взаємодії суб'єктів господарської діяльності.

Для визначення інституту захисту прав суб'єктів господарювання звертаємось до Великої української енциклопедії, яка визначає його як впорядковану сукупність правових норм, яка регулює певний вид (групу) суспільних відносин [2, с. 64].

Відповідно до положень Господарського кодексу України (далі – ГК України), суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству [3]. Варто зазначити, що державний вплив на господарську діяльність має спрямовуватися в бік лібералізації та зменшення державного тиску на суб'єктів господарської діяльності, надаючи їм більше можливостей для участі у розвитку господарської політики.

Для досягнення цілей наукової розвідки необхідно визначити співвідношення понять «державний захист» та «державна підтримка». Державний захист як правова категорія виражається у наявності державних інститутів, які гарантують суб'єктам господарської діяльності можливість повною мірою використовувати свої права, отже, мати змогу захищати їх у разі порушення.

Державою встановлюються правові засади, на основі яких здійснюється господарська діяльність. Перш за все це стосується конкурентної поведінки, дозвільної системи та ліцензування, включаючи дозволи на об'єкти інтелектуальної власності, наявності системи майнових, економічних гарантій, проведення реєстраційних дій. Напрями державного захисту знаходять своє відображення у положеннях законодавства України та різняться залежно від сфери господарського регулювання. Попри зазначене, для всіх характерна одна мета, якою є встановлення певного господарсько-правового режиму у сфері господарювання.

Дефініцію «захист прав суб'єктів господарської діяльності» варто розглядати не лише як встановлення юридичних засобів, спрямованих на реалізацію суб'єктивного права та запобігання його порушенням, але й як наявність державного регулювання правовідносин.

Беззаперечною залишається вказівка І.М. Ямкової на те, що держава за допомогою правових норм здійснює безліч форм впливу на суб'єктів господарської діяльності: від встановлення певних обмежень до державної підтримки [4, с. 11]. Варто зазначити, що напрями державного захисту не збігаються повною мірою з напрямками державної підтримки. Яскравим прикладом законодавчого акта, який був прийнятий на виконання функцій держави з підтримки господарюючих суб'єктів, є Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [5].

Акцентуючи увагу на важливості державної підтримки суб'єктів господарювання, відзначаємо думку Д.О. Чернікова про те, що поглиблення економічних реформ, модернізація національної економіки відповідно до критеріїв, визначених цілями європейської інтеграції, необхідність дотримання вимог, які накладає членство у міжнародних організаціях, спонукають до послідовної відмови від застарілих форм державної допомоги. Водночас у міжнародній конкуренції українські виробники постійно стикаються з контрагентами, які працюють в умовах наявності розвинених мереж державної допомоги суб'єктам господарювання, що ставить їх у наперед нерівні конкурентні умови [6, с. 3].

У склад поняття державного захисту входять різні правові заходи (наприклад, нормативне встановлення меж прав та обов'язків суб'єктів господарської діяльності, засоби та способи забезпечення правової поведінки суб'єктів, безпосередньо захист і подальше відновлення порушених прав та інтересів у разі порушення встановлених правових норм). При цьому захист фактично є ширшим поняттям, оскільки включає більший комплекс дій, ніж термін «підтримка», хоча ці два поняття стосуються одного правового явища. Так, А.М. Селіванов вважає, що

державна підтримка функціонування суб'єктів господарювання – це комплекс підходів, напрямів і заходів, які визначають необхідні дії у сфері юридичного, економічного, організаційного, інформаційного та іншого забезпечення діяльності суб'єктів господарювання [7, с. 108].

На підтвердження вищенаведених положень стаття 5 ГК України зазначає, що господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [3].

Вихідні положення та процедури ведення державою регуляторної політики закріплені у Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», відповідно до якого державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання й усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [8]. При цьому держава не лише гарантує захист прав суб'єктів господарювання через спеціальні законодавчі акти, але й здійснює державний захист через уповноважених органів і посадових осіб та надає підтримку суб'єктам господарювання через прийняття урядових програм розвитку або створення пільг.

На нормативному характері регуляторної політики наголошує О.І. Харитонова, яка зазначає, що під державним регулюванням необхідно розуміти загальний благоустрій суспільних відносин у певній галузі економіки, який проводиться відповідно до вимог законодавства шляхом непрямого впливу на господарську діяльність суб'єктів економічних відносин, встановлення загальних правил, нормативів, стандартів щодо певного виду господарської діяльності, а також правових засад юридичної відповідальності за їх порушення, контролю за їх виконанням, створення та забезпечення ефективного функціонування фінансової і податкової систем, а також обмеження монополізму [9, с. 13]. З огляду на це ми підтримуємо думку Л.С. Пономарьової про те, що законодавче закріплення принципів державного регулювання, за яких прийнятий регуляторний акт, максимально відповідатиме потребам суспільства та підтримуватиметься адекватними заходами державного забезпечення, унеможливить створення адміністративних, економічних та організаційних перешкод для провадження господарської діяльності [10, с. 3]. Регуляторна політика у сфері господарської діяльності повинна спрямовуватись на вдосконалення процесу прийняття регуляторних актів, недопущення прийняття сумнівних та неефективних регуляторних актів, які навмисно ускладнюють здійснення господарської діяльності. Важливо налаштувати суб'єктів господарювання на взаємодію та діалог між ними та органами державної влади.

Варто зазначити, що захист суб'єктів господарювання та їх державна підтримка є взаємозалежними елементами для сприятливого економічного розвитку, оскільки вони забезпечують створення стабільних основ для здійснення господарської діяльності. Державна діяльність щодо підтримки суб'єктів господарювання в Україні сьогодні реалізується через доступні урядові, регіональні та міжнародні програми, які стосуються суб'єктів господарювання різних форм власності та економічних рівнів.

Такі програми впроваджуються Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, організаціями “Unlimit Ukraine by EBA”, “COSME”, “U-LEAD з Європою”, які, крім програм розвитку, пропонують учасникам ринку гранти та навчання з підняття загальної правової грамотності та обізнаності господарюючих суб'єктів. Отже, пріоритетними напрямками держави щодо впровадження програм підтримки залишаються найбільш вразливі категорії господарюючих суб'єктів та підтримка регіонів України через проекти регіонального розвитку. Суттєвим інструментом, який є у розпорядженні суб'єктів господарювання, виступає надання права ініціювання та участі у розробленні регуляторних актів держави безпосередньо або через їх об'єднання, розширення важелів впливу на процес прийняття та відстеження результативності державних регуляторних актів.

Важливою, хоча нині не дуже популярною категорією, є право суб'єктів господарської діяльності об'єднуватись та брати участь у підготовці та моніторингу результатів регуляторних актів, надаючи їм власну оцінку, підготувати аналіз їх проектів, самостійно відстежуючи вплив уже наявних регуляторних актів. Суб'єкти господарювання також мають право подавати за результатами цієї діяльності пропозиції до проектів регуляторних актів, а також ініціювати перегляд наявних регуляторних актів у разі обґрунтування їх недоцільності або неефективності. Важливо, що право ініціювати проекти регуляторних актів та брати участь у їх розробленні надається не лише суб'єктам господарювання, але й науковим установам і консультативно-дорадчим органам, створеним при державних органах та органах місцевого самоврядування, що дає змогу комплексно і ґрунтовно підходити до розв'язання наявних проблем.

Будь-які позитивні зміни в розвитку господарювання неможливі без дієвої та вольової ініціативи його суб'єктів. «Регуляторна політика не є лише обов'язком для державної влади, вона передбачає і базується на свідомій та активній участі громадян, суб'єктів господарювання та їх об'єднань. Відсутність вміння та знань у органів державної влади виконувати регуляторну політику або відсутність бажання та активності у громадян брати участь у реалізації регуляторної політики приведе до перетворення цього інструменту на суто академічний та теоретичний експеримент» [11, с. 9]. Ця теза досі зберігає свою актуальність. На нашу думку, вирішити цю проблему можна шляхом прийняття нормативного акта, який би детальніше врегулював питання лобіювання інтересів малих груп суб'єктів господарювання для збільшення довіри та зацікавленості до участі у прийнятті та перегляді регуляторних актів.

Висновки і пропозиції. Держава, здійснюючи регуляторну політику, повинна враховувати інтереси суб'єктів господарювання, не допускати звуження чи порушення їх прав або перебирати на себе невластиві їй функції, які суперечать принципам свободи господарської діяльності. Прийняття нових регуляторних актів має сприяти не лише розвитку економічної системи загалом, але й утвердженню та розвитку інституту захисту прав суб'єктів господарської діяльності зокрема. Варто зазначити, що суб'єкти господарської діяльності повинні діяти ініціативно та брати активну участь у регуляторній політиці держави, оскільки це безпосередньо стосується їх прав та інтересів. Лише маючи такий зворотній зв'язок від суб'єктів господарювання, держава може оперативного реагувати на їх потреби. Отже, державне регулювання захисту суб'єктів господарської діяльності базується на таких положеннях.

1) Встановлення загальної заборони перешкоджати провадженню господарської діяльності, не забороненої законом. Недопустимим є прийняття актів та вчинення дій, що мають або можуть мати своїм результатом обмеження конкуренції або утиснення інтересів суб'єктів господарської діяльності.

2) Введення нових правових засобів захисту, які пропонуються суб'єктам господарювання. Такі засоби повинні забезпечувати оперативне вирішення конфліктних ситуацій і реалізацію прийнятих рішень.

3) Регуляторні акти, які стосуються суб'єктів господарської діяльності, мають бути актуальними та відтворювати їх реальні інтереси та потреби. Для досягнення цієї цілі державна регуляторна політика повинна базуватись на постійній інформаційній взаємодії між державою та господарюючими суб'єктами.

4) Для повноцінного відтворення інтересів суб'єктів господарювання та виявлення необхідна їх активна участь у регуляторній політиці держави, тому необхідно стимулювати їх до залучення у асоціації, об'єднання, чи інші саморегульвні асоціації, отже, піднімати загальний рівень правової свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / укл.: В.Л. Бабка, М.М. Шумило ; ред. А.М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Ямкова І.М. Співвідношення правового регулювання і державного регулювання господарської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 117–120. URL http://lsej.org.ua/4_2015/31.pdf.
5. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 липня 2014 року № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.
6. Черніков Д.О. Модернізація системи державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2013. 28 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%94.pdf>.
7. Мале підприємництво в Україні (проблеми державної підтримки). *Збірник наукових праць права і підприємництва*. Харків : АпрН України, 1999. 108 с.
8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.
9. Харитоновна Е.И. Хозяйственный кодекс Украины : научно-практический комментарий. Харьков : Одиссей, 2007. 751 с.
10. Пономарьова Л.С. Бізнес-асоціації в Україні як суб'єкти регуляторної політики та самоорганізація підприємництва. *Державне будівництво*. 2007. № 1 (1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(1)_25).
11. Регуляторна політика: нові можливості / за ред. К.Д. Ляпіної. Київ : Інститут конкурентного суспільства, 2004. 170 с.